

لزوم فاصله‌گذاری اجتماعی در مقابله با بیماری‌های واگیردار (موردی ویروس کرونا) بر اساس قاعده «حریم حمی»

سعید داودی لیمونی^۱

چکیده

از آغاز سال ۲۰۲۰ میلادی، بسیاری از کشورهای دنیا با چالشی به نام پاندمی ویروس کرونا مواجه شدند. این بیماری واگیر بیش از دو سال دنیا را به رنج کشاند و خسارات فراوانی را برای بشر به همراه داشت. برای کنترل آن، راهکارهای متنوعی مطرح شده است؛ از جمله آن‌هایی که مورد اتفاق متخصصان قرار گرفته‌اند، رعایت فاصله‌گذاری اجتماعی و پیروی از شیوه‌نامه‌های بهداشتی تا یافتن درمان قطعی، به‌منظور جلوگیری از گسترش بیماری. همان‌طور که پیش از این در ارتباط با سایر بیماری‌های واگیر، دوری از افراد آلوده توصیه می‌شده است، لزوم رعایت این دستورات عملی‌ها در حوزه نظری فقه اسلامی نیز مورد بحث قرار گرفته است. در این باره، بر اساس ادله، بر اهمیت رعایت پروتکل‌های بهداشتی تأکید شده و اصل دفع ضرر به عنوان مبنای تبیین فتاوا مورد استفاده قرار گرفته است. این مقاله درصدد است با تکیه بر اهمیت حفظ جان، آموزه‌ای قرآنی، و استناد به «قاعده فقهی حریم حمی» به همراه سایر ادله نقلی (مستفاد از تجربه بیماری‌های واگری همچون وبا و طاعون)، به بررسی رعایت فاصله‌گذاری اجتماعی و دستورات عملی‌های ابلاغ شده بپردازد. هرچند موضوع ویروس کرونا به‌صورت موردی بررسی می‌شود؛ اما ادله ارائه شده - به ویژه قاعده حریم حمی که برگرفته از آیات و سیره عقلاست - در تبیین راهکارهای مقابله با تمامی بیماری‌های واگیر قابل استناد است. مفهوم این قاعده، «مراقبت از حریم پیرامونی به‌منظور حفاظت هرچه بیشتر از نقطه کانونی» می‌باشد؛ که در این تحقیق به معنای ضرورت رعایت اصول بهداشتی و فاصله‌گذاری اجتماعی در مواجهه با ویروس کرونا به‌منظور حفظ جان فردی و جمعی و جلوگیری از خسارات گسترده به جامعه تعبیر شده است. روش تحقیق نگارنده شامل گردآوری اطلاعات مکتوب و نقلی و تحلیل آن‌ها در چارچوب قواعد

۴۵

فراز پژوهی

سال دوم / شماره ۸ / تابستان ۱۴۰۲

۱. عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. saeeddaoodi@gmail.com

شناخته شده استنباط می‌باشد؛ بر اساس این تحلیل، رعایت فاصله گذاری اجتماعی و پیروی از شیوه نامه‌های بهداشتی ارائه شده توسط متخصصان الزامی دانسته شده است.

واژگان کلیدی: ویروس کرونا، فاصله گذاری اجتماعی، حریم حمی، طاعون، وبا.

مقدمه

پایان سال ۲۰۱۹ میلادی بود که نام کووید-۱۹ یا ویروس کرونا در سطح جهانی شنیده شد و خطرات فراوان این ویروس مطرح گردید. پس از مدت کوتاهی، این ویروس به سرعت در سراسر جهان گسترش یافت و خسارات زیادی به بار آورد. در پی این امر، بحث‌های متعددی پیرامون آن شکل گرفت که یکی از محورهای اصلی آن، لزوم یا عدم لزوم رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی - از جمله فاصله گذاری اجتماعی - از منظر شرعی و دینی محسوب می‌شود. سؤالاتی همچون «آیا تا یافتن درمان قطعی برای این ویروس، اجتناب از دورهمی‌ها و اجتماعات - حتی اجتماعاتی مانند نمازهای جمعه و جماعت و مراسم حج - واجب است؟»، «آیا در صورت لزوم حضور در اجتماعات، رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی ضروری است؟» و «در صورت الزام، مبنای فقهی آن چیست؟» مطرح شده‌اند.

سؤالی که در اصل مورد بررسی قرار می‌گیرد این است که لزوم فاصله گذاری اجتماعی و رعایت شیوه نامه‌های بهداشتی در بیماری‌های واگیردار، از جمله ویروس کرونا، بر کدام یک از قواعد استنباط استوار بوده و دلیل شرعی الزام مردم به دنبال این دستورالعمل‌ها چیست؟ به نظر نگارنده، یکی از مهم‌ترین ادله در این باره می‌تواند «قاعدہ حریم حمی» باشد؛ هر چند سایر ادله عقلی و نقلی نیز قابل استناد است، اما از روی ادغام آن‌ها، می‌توان گفت تمامی این دلایل را تحت عنوان «قاعدہ حریم حمی» گردآوری کرد.

توضیح آن به این صورت است: از قواعد فقهی که می‌توان با بهره‌گیری از سیره عقلا، آیاتی از قرآن و روایات تبیین کرد، «قاعدہ لزوم حمایت از حریم حمی» استخراج می‌شود. به این معنا که در میان دستورات مربوط به ترک برخی از امور ممنوعه، گاه مواردی از نظر قانون‌گذار وجود دارد که ارتکاب آن‌ها بسیار ناپسند و زیان‌تر تلقی می‌شود. از این رو، قانون‌گذار برای پیشگیری از وقوع چنین عملی، محیط پیرامونی مشخصی را تعریف و لزوم رعایت آن را به منظور مراقبت هر چه بیشتر از نقطه کانونی ضروری می‌دانند. این حساسیت ناشی از خطرات و پیامدهای جدی وقوع آن عمل،

چه برای خود مرتکب و چه برای دیگران است.

علت این «حریم‌سازی» یا حرمت و ممنوعیت شدید، مرتبط با نقطه کانونی مورد نظر و یا احتمال بالای ابتلا به پیامدهای جبران‌ناپذیر در صورت عدم رعایت محیط پیرامونی می‌باشد. به عبارت دیگر، «حمی» آن نقطه کانونی، مبنایی است که قانون‌گذار برای جلوگیری از ارتکاب عمل مذکور، حریمی را وضع می‌کند. مراقبت از این حریم و لزوم محافظت از آن، نقطه کانونی را در حریم امن‌تری قرار می‌دهد. کاربرد این قاعده هم در عرف عقلا و هم در شریعت به وفور مشهود است؛ به همین دلیل، این نوع رفتار را می‌توان به عنوان «حمایت (یا مراقبت) از حریم حمی» نامید که به اختصار به آن «قاعده حریم حمی» گفته می‌شود. یادآور می‌شویم که این تعبیر برگرفته از روایاتی است که در برخی از قوانین حقوقی نیز به عنوان «جرائم مانع» اشاره شده است.

این مقاله به تبیین لزوم رعایت فاصله‌گذاری اجتماعی و شیوه‌نامه‌های بهداشتی در بیماری‌های واگیردار (به‌عنوان مثال ویروس کرونا) بر اساس قاعده فقهی حریم حمی می‌پردازد.

با توجه به خطر خیز بودن ویروس‌های واگیردار - از جمله ویروس کرونا (حداقل در مبتلایان شدید) - و قطعی بودن خسارات فراوان مالی، جانی و اجتماعی ناشی از ابتلا به این ویروس، کارشناسان سلامت جامعه پروتکل‌های بهداشتی متعددی را ابلاغ نموده‌اند. رعایت مراقبت‌های بهداشتی و فاصله‌گذاری اجتماعی، از جمله تعطیلی مراکز تجمع عمومی، برگزاری مراسم‌های مذهبی، ملی و ورزشی، تعطیلی مراکز تجاری و لغو مسافرت‌ها، همگی با هدف اجرای این پروتکل‌ها و جلوگیری از انتشار ویروس اتخاذ شده‌اند.

هدف از این دستورالعمل‌ها حفظ سلامت همه‌جانبه جامعه (به‌عنوان نقطه کانونی) است؛ بدین منظور، محیط پیرامونی متعددی تعریف شده تا از آن محافظت شود.

بدیهی است که برای الزام به رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی در بیماری‌های واگیردار، می‌توان به ادله‌ای مانند «حرمت القای نفس در هلاکت» و «قاعده نفی ضرر» (اعم از ضرر به خویش یا به دیگران) نیز استناد نمود؛ اما هدف نگارنده در این مقاله اثبات لزوم رعایت این دستورالعمل‌ها بر اساس قاعده تازه‌تأسیس «حریم حمی» است. از آنجا که شمول این قاعده با الزام به رعایت حریم پیرامونی بسیار گسترده‌تر از سایر ادله است، می‌تواند لزوم رعایت آن را در دامنه وسیع‌تری تعمیم دهد.

الف. مفهوم‌شناسی

در ذیل واژگان پرکاربرد معنا می‌شود:

۱. حمی

«حمی» به معنای قرقگاه است. فراهیدی می‌نویسد: «به چراگاهی که مردم عادی از ورود به آن ممنوع باشند، حمی گفته می‌شود» (فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۳، ص ۳۱۲) و در هر موردی که نزدیکی به آن مکانی ممنوع گردیده باشد، از همین واژه استفاده می‌شود (جوهری، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۲۳۱۹). همچنین «حمایت» به معنای دفاع از فرد و جلوگیری از تعرض دیگران است که از همین ریشه معنایی نشأت می‌گیرد (همان). به مرتع مخصوص سلطان که ورود عموم به آن ممنوع است، «حمی السلطان» گفته می‌شود (طریحی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۰۸).

در روایتی از رسول خدا ﷺ آمده است که ایشان دوازده مایل اطراف مدینه را به عنوان «حمی» تعیین کردند؛ یعنی در آن محدوده صید و قطع درختان ممنوع اعلام گردید (همان). بر این اساس، منظور از «حمیت از حریم حمی» گسترش منطقه ممنوعه از کانون اصلی به محیط پیرامونی و توسعه کمر بند حفاظتی به منظور مراقبت از آن نقطه کانونی است.

مستند این تعبیر، روایتی از رسول خدا ﷺ است که می‌فرماید: «إِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمِّيَّ، وَإِنَّ حِمِّيَّ اللَّهِ حَلَالُهُ وَحَرَامُهُ وَالْمُشْتَبِهَاتُ بَيْنَ ذَلِكَ، كَمَا لَوْ أَنَّ رَاعِيًا رَعَى إِلَى جَانِبِ الْحِمِّيِّ لَمْ تَثْبُتْ غَنَمُهُ أَنْ تَقَعَ فِي وَسْطِهِ، فَدَعُوا الْمُشْتَبِهَاتِ» (طوسی، ۱۴۱۴، ص ۳۸۱).

هر پادشاهی برای خود یک قرقگاه یا منطقه ممنوعه دارد؛ به همین ترتیب، قرقگاه خدا تعیین‌کننده حلال و حرام اوست و در این میان موارد مشکوکی نیز وجود دارد. همانگونه که اگر چوپانی گوسفندش را نزدیک منطقه ممنوعه چرا دهد، مشکلی ایجاد نمی‌شود مگر اینکه گوسفند در وسط آن منطقه قرار گیرد؛ به عبارت دیگر، انسانی که وارد حریم منطقه ممنوعه الاهی شود و آن را محترم نشمارد، ممکن است به راحتی وارد نقطه کانونی گردد. بنابراین، بر لزوم اجتناب از مشتبهات تأکید می‌شود تا از ورود به حوزه‌های حرام جلوگیری شود.

در روایتی از علی رضی الله عنه نیز مطلبی شبیه به همین موارد نقل شده است (صدوق، ۱۴۰۴، ج ۴، ص ۷۵).

۲. حریم

«حریم» به معنای محدوده‌ای از هر چیزی است که ورود یا تصرف آن برای غیرصاحب آن

ممنوع گردیده است. به عبارت دیگر، «حریم خانه» به آن بخشی از منزل (کناره‌ها و اطراف) اطلاق می‌شود که به محض تعلق داشتن به مالک، ورود یا تصرف آن برای دیگران منع شده است؛ همچنین «حریم چاه» به محدوده اطراف چاه گفته می‌شود که تصرف آن برای هر غیر از صاحب مجاز نیست (فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۳، ص ۲۲۲؛ ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۲، ص ۴۵).

۳. قاعده فقهی

این قاعده، مشتمل بر حکم شرعی، در برخی یا حتی در بسیاری از ابواب فقهی به عنوان یکی از ابزارهای استنباط به کار گرفته می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۳-۲۴).

۴. ویروس کرونا

کوید ۱۹ یا ویروس کرونا واژه‌ای است که در پایان سال ۲۰۱۹ به گوش رسید و در آغاز سال ۲۰۲۰، پس از مثبت شدن این ویروس در چین و ابتلای مردم «وووهان» به همراه تلفات ناشی از آن، اعلام خطر جهانی گردید. این ویروس پس از انتشار از چین به کشورهای دیگر شرق آسیا و سپس به ایران منتقل شد و به زودی پس از آن به اروپا، آمریکا و در نهایت سراسر جهان سرایت کرد.

مطابق تعریف سازمان‌های جهانی، «کروناویروس جدید» (COVID-19) نوعی جدید از ویروس محسوب می‌شود. بیماری ناشی از این ویروس که به آن «بیماری کرونا ۲۰۱۹-COVID» (COVID-19) گفته می‌شود، نخستین بار در «وووهان»، چین شناسایی گردید. واژه «COVID-19» ترکیبی از حروف اختصاری است؛ به طوری که «CO» مخفف «کرونا»، «vi» مخفف «ویروس» و «D» به معنای «بیماری» است. ویروس COVID-19، ویروس جدیدی بوده و به خانواده ویروس‌هایی همچون سارس (سندروم تنفسی حاد) و سایر سرماخوردگی‌های رایج مرتبط است. این ویروس عمدتاً از طریق تماس مستقیم با قطرات تنفسی فرد آلوده (مثلاً در زمان سرفه یا عطسه) و گاهی از طریق تماس با سطوح آلوده منتقل می‌شود.

برای مقابله با این ویروس، توصیه‌هایی نظیر استفاده از ماسک، شستشوی مکرر دست‌ها، پوشاندن دهان به هنگام عطسه و سرفه و جلوگیری از تماس نزدیک با افراد مبتلا به علائم سرماخوردگی یا آنفولانزا ارائه شده است (www.unicef.org).

این ویروس به دلیل شدت خطر (تاکنون) در رأس بیماری‌های واگیردار قرار گرفته است. کارشناسان جهانی بهداشت برای مقابله با آن، توصیه‌هایی از قبیل قرنطینه خانگی، تقویت سیستم

ایمنی بدن، استراحت و اجتناب از مکان‌های تجمعی ارائه داده‌اند. بر اساس دستورالعمل‌های بهداشتی، اقداماتی جدی برای دوری از تجمعات صورت گرفته است (www.asriran.com).
دو واژه که در روایات برای برخی از بیماری‌های واگیر به کار رفته‌اند، «طاعون» و «وباء» هستند که در ادامه به مفهوم‌شناسی آن‌ها پرداخته می‌شود.

۵. طاعون

در گذشته یکی از بیماری‌های فراگیر و واگیردار که با شیوع آن جمعیت‌های زیادی از بین می‌رفتند، «طاعون» و «وبا» بود؛ هر یک از این بیماری‌ها در طول تاریخ منجر به مرگ تعداد زیادی از مردم شده‌اند.

«طاعون» از ریشه «ط ع ن» به معنای خنجر زدن، سوراخ کردن، ضربه زدن، طعنه زدن و بی‌اعتبار کردن آمده است (فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۱۶؛ صاحب بن عباد، ۱۴۱۴، ج ۱، ص ۴۰۷؛ جوهری، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۲۱۵۷-۲۱۵۸؛ ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۳، ص ۲۶۵-۲۶۷).
برخی از اهل لغت این دو واژه (طاعون و وباء) را به یک معنا دانسته‌اند؛ فراهیدی در لغت «وباء» را همان «طاعون» و بیماری فراگیر می‌داند (فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۸، ص ۴۱۹). جوهری در لغت «طاعون» را مرگ ناشی از «وباء» تبیین می‌کند (جوهری، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۲۱۵۸). ابن‌اثیر «طاعون» را به عنوان وباء و بیماری فراگیر معنا کرده است که هوا را آلوده نموده و در نتیجه مزاج‌ها و بدن‌ها را فاسد کرده و به نابودی می‌کشاند (ابن‌اثیر، بی‌تا، ج ۳، ص ۱۲۷). مصطفوی، ریشه اصلی این واژه را به معنای ضربه زدن به چیزی با نیت نفوذ در آن و ایجاد زیان (چه از نظر مادی و چه معنوی) می‌داند (مصطفوی، ۱۴۰۲، ج ۷، ص ۸۱).

۶. وباء

وباء به معنای «طاعون» و همان بیماری فراگیر معنا شده است (فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۸، ص ۴۱۹؛ ابن‌اثیر، بی‌تا، ج ۵، ص ۱۴۴؛ ابن‌منظور، ۱۴۱۴، ج ۱، ص ۱۸۹).
در کلمات امیرالمؤمنان (علیه‌السلام)، در خطبه ۱۷۵ آمده است: «مَا لِي أَرَاكُمْ عَنِ اللَّهِ ذَاهِبِينَ، وَإِلَىٰ غَيْرِهِ رَاغِبِينَ! كَأَنَّكُمْ نَعَمٌ أَرَاخَ بِهَا سَائِمٌ إِلَىٰ مَرْعَىٰ وَبِيٍّ، وَمَشْرَبٌ دَوِيٍّ»؛ «چه شده است که می‌بینم از خدا روی برتافته‌اید و به غیر او روی آورده‌اید؟ گویا شما گله شتران یا گوسفندانی هستید که چوپان آن‌ها را به چراگاه «وباخیز» و چشمه‌ای بیماری‌زا می‌برد» (سید رضی، ۱۴۱۴، ص ۲۵۰).
«وبی» از ریشه «وب ا» (طریحی، ۱۴۱۶، ج ۱، ص ۴۲۹) به معنای کسی است که به بیماری

«وباء» یا هر نوع بیماری واگیردار مبتلا شده باشد. به همین ترتیب، «مرعی وبی» در عبارت مذکور به معنای چراگاه و باخیز یا منطقه آلوده به بیماری است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۶، ج ۶، ص ۵۳۲).

۷. فاصله گذاری اجتماعی

این جمله به این معناست که فاصله گرفتن مردم در بیماری های واگیردار مطابق با پروتکل های تعریف شده است.

فاصله گذاری اجتماعی به معنای افزایش فضای فیزیکی میان انسان هاست تا مانع از گسترش بیماری شود. حفظ حداقل دو متر فاصله از دیگران، احتمال آلوده شدن به ویروس کرونا را کاهش می دهد. اقدامات فاصله گذاری اجتماعی شامل رویکردهایی است که با هدف کاهش حداکثری تماس نزدیک افراد در جامعه به کار می رود. این اقدامات شامل قرنطینه در سطح فردی و سایر راهکارهای مبتنی بر اجتماع (مانند جلوگیری از تجمعات، تعطیلی مدارس و مشاغل، و کنسل کردن تجمعات عمومی و انبوه) می باشد (www.darmankade.com).

به طور خلاصه، منظور از «لزوم فاصله گذاری اجتماعی در بیماری های واگیردار (مصداتی ویروس کرونا)» بر اساس قاعده «حریم حمی»، الزام مردم به فاصله گرفتن از یکدیگر در ملاقات ها و تجمعات طبق دستورالعمل های مشخص است. می توان مبنای شرعی و قانونی این فاصله گیری را از منظر «قاعده حریم حمی» استنباط نمود.

ب. ادله قاعده حریم حمی در امور خطر خیز

بنیان شکل گیری «قاعده حریم حمی» بر امور خطر خیزی استوار است که دارای آسیب های فراوان می باشد. هم از منظر عقلانی و هم از دیدگاه شریعت، لزوم جلوگیری از چنین مخاطراتی با تعیین حریم های حفاظتی تأمین شده است. به طور مختصر، ادله رعایت حریم ها در امور خطر خیز به این صورت است:

۱. سیره عقلا

این قاعده در میان عقلا به گونه ای پذیرفته شده است که در امور مهم، حکم را صرفاً به تعلق آن محدود نمی کنند؛ بلکه برای آن حریم الزامی تعیین می گردد. به عنوان مثال، در مرزهای جغرافیایی؛ هنگامی که میان دو کشور خصومت وجود دارد، ممنوعیت ورود را صرفاً به یک خط باریک مرزی محدود نمی کنند، چرا که در صورت رسیدن به پایان همان خط باریک، ورود به خاک کشور دیگر بسیار ساده خواهد بود. از این رو، محیط پیرامونی به عنوان مرز حفاظتی تعریف شده و افراد طرف

خصوصیت از نزدیک شدن به آن منطقه تحذیر می‌شوند.

این تدبیر در مناطق نظامی نیز به کار می‌رود؛ به گونه‌ای که کمر بند حفاظتی و ممنوعیت ورود افراد متفرقه تنها به نقطه کانونی محدود نمی‌شود، بلکه کیلومترهایی از آن نقطه کانونی نیز تحت حکم قرار می‌گیرند. به همین ترتیب، در محیط‌های خطرناک مانند استخرها و پرتگاه‌های ناامن، دامنه ممنوعیت ورود افراد تنها به کانون اصلی خطر ختم نمی‌شود؛ بلکه محیط پیرامونی و کمر بندهای حفاظتی متعددی برای آن‌ها تعبیه می‌گردد.

همه این احکام عقلایی برای آن دسته از موضوعاتی است که آسیب ناشی از وقوع آن‌ها بسیار شدید و گاهی غیرقابل جبران است. به عبارتی، در جایی که احتمال وقوع خطر بسیار محتمل و اهمیت آن فوق‌العاده است، حتی احتمال ضعیف، سایه بر حکم می‌افکند و محیط پیرامونی توسعه می‌یابد.

ضروری است که شارع، به عنوان رئیس العقلا، به همین نحو عمل کند و برای محرمات خود-حداقل در آن دسته از مواردی که از نظر شارع منشأ آسیب‌های فراوان و صدمات معنوی سنگین است- حریم تعیین کرده و افراد را ملزم به رعایت آن نماید.^۱ به تعبیر محقق اصفهانی: «شارع از آن نظر که عاقل، بلکه سرآمد عقلاست، با آنان هم‌مسلك است؛ مگر آنکه مخالفتش با عقلا، از این نظر که شارع است (و گاهی به دلایلی، سیره عقلا را در موردی خاص نمی‌پذیرد) احراز شود» (اصفهانی، ۱۳۷۴، ج ۳، ص ۳۰-۳۱).

همچنین، علاوه بر سیره عقلا، در این قاعده ادله لفظی و اصطیادی نیز وجود دارد.

۲. واژگان هشداردهنده در قرآن کریم در امور خطر خیز

علاوه بر سیره عقلا، از ادله نقلی نیز می‌توان قاعده رعایت «حریم حمی» را به دست آورد. این امر در آن موارد مطرح می‌شود که شارع، برای اعلام خطر خیزی یک عمل از تعبیراتی استفاده می‌کند که به روشنی امکان گسترش حکم از نقطه کانونی به حریم حکم و محیط پیرامونی را فراهم می‌آورد. از جمله این تعبیرات، «لا تقربوا» نمونه‌ای است که در دو زمینه مورد توجه قرار می‌گیرد:

۱. سیره عقلا را به معنای «روش و شیوه مستمر عملی عقلائی عالم بر انجام یا ترک فعلی» تعریف کرده‌اند. سیره عقلا انواعی دارد: گاهی موضوع حکم شرعی را تبیین می‌کند؛ گاهی ظهور الفاظ را منقح نموده و در کشف مراد متکلم (چه شارع و چه غیر آن) دخالت می‌کند و گاهی سیره عقلائی سبب استنباط حکم شرعی می‌گردد و آن در جایی است که در مسئله نص خاصی وجود نداشته باشد (پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۷، ص ۴۹۷).

۱. **تحریم زنا در قرآن:** قرآن برای تحریم زنا از تعبیرات گوناگونی بهره برده است. در یک آیه، در وصف «عباد الرحمان»، عدم ارتکاب زنا به همراه عدم شرک و عدم ارتکاب قتل ذکر شده است (فرقان: ۶۱). در جای دیگر، به منظور اعلام شدت نفرت از زنا (اسراء: ۳۲) از ترکیب «لا تقربوا» استفاده شده و فرموده: «وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْنَىٰ، إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا؛ وَتَزْدِيكُ زَنَا نَشُويدَ كَهْ كَارَ بَسِيَارِ زَشْتِ وَ بَدْرَاهِي اَسْت.»

در این تعبیر، زنا به اندازه‌ای زشت و ناپسند دانسته شده که مردم از نزدیک شدن به آن بر حذر گردند؛ به عبارت دیگر، هر آنچه که موجب نزدیک شدن به این عمل شود، مورد نهی قرار گرفته است. برخی از مفسران عنوان می‌کنند: «این تعبیر علاوه بر تأکیدی که بر عمق حرمت زنا دارد، اشاره لطیفی به این نکته دارد که آلودگی به زنا غالباً مقدماتی دارد که انسان را تدریجاً به آن نزدیک می‌کند؛ از جمله، چشم‌چرانی، برهنگی و بی‌حجابی، همچنین تأثیر کتاب‌های بدآموز، فیلم‌های آلوده، نشریات فاسد و دیگر عوامل فساد». یکی دیگر از محققان می‌نویسد: استفاده از «لا تقربوا» به گونه‌ای است که تمامی مقدمات، چه قریبه و چه بعیده، زنا را مورد نهی قرار می‌دهد؛ از جمله، به تنگنای لباس‌های خاص فرد، نشستن در مکان‌هایی که اجنبیان در آن حضور دارند یا گرمای آن مکان که تسهیل‌کننده ارتکاب زنا باشد (وجدانی فخر، ۱۴۲۶، ج ۱۶، ص ۹). به عبارت دیگر، قرآن به جای استفاده از عبارتی همچون «لا تزنوا»، از «لا تقربوا الزنی» بهره برد تا مقدمات تسهیل‌کننده این عمل را نیز مورد توجه مخاطبان قرار داده و آن‌ها را از آن آگاه سازد.

۲. **مقررات مربوط به مشرکان و نزدیک شدن به مسجد الحرام:** در ارتباط با مشرکان، خداوند فرموده است: «إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ» (توبه: ۲۸).

برخی از مفسران در تفسیر عبارت «فَلَا يَقْرَبُوا» بیان می‌کنند که این واژه دلالت بر ممنوعیت سکونت مشرکان در حجاز یا نزدیک به حرم مکه دارد؛ چرا که قرآن به جای استفاده از «لَا يَدْخُلُوا»، از «لَا يَقْرَبُوا» بهره برده است (صادقی تهرانی، ۱۳۶۵، ج ۱۳، ص ۲۰). همچنین، دیدگاه برخی مفسران چنین است که نهی از نزدیک شدن به مسجد الحرام دو دلیل دارد: نخست، مبالغه در تعیین محدودیت و، دوم، منع از دخول به حرم (نه تنها مسجد الحرام) (بیضاوی، ۱۴۱۸، ج ۳، ص ۷۸). در واقع، استفاده از عبارت «لَا يَقْرَبُوا» برای مراقبت هر چه بیشتر از قداست مسجد الحرام به کار رفته تا از نزدیک شدن مشرکان جلوگیری شود، به طوری که حتی ورود آن‌ها به داخل حرم نیز منع گردیده است.

۳. درباره مال یتیم: در آیه «وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ» (انعام: ۱۵۲؛ اسراء: ۳۴) منظور این است که به مال یتیم، مگر به روشی که بهترین و محترم‌ترین حالت محسوب می‌شود، نزدیک نشوید تا یتیم به سن بلوغ رسد.

ابن عاشور در این باره می‌نویسد که استفاده از عبارت «لا تقربوا» در این آیه، برای جلوگیری از هرگونه تصرف حتی در حداقل قسمت از مال یتیم است؛ چرا که یتیم از دفاع از دارایی خود عاجز است. به عبارت دیگر، قرآن نفرمود «لا تأکلوا»، همانگونه که در خطاب به عموم مردم در آیه ۱۸۸ سوره بقره آمده است: «وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ» (ابن عاشور، ۱۴۲۰، ج ۷، ص ۱۲۲).

علامه طباطبائی می‌نویسد که این آیه از تصرف در مال یتیم نهی کرده و این عمل از گناهان کبیره به‌شمار می‌آید، به‌گونه‌ای که خداوند برای آن وعده آتش داده است. در آیه ۱۰ سوره نساء نیز فرموده شده است: «کسانی که اموال یتیمان را از روی ظلم و ستم می‌خورند، تنها آتش می‌خورند و به زودی در آتش سوزانی می‌سوزند». اما استفاده از عبارت «لا تقربوا مَالَ الْيَتِيمِ» مبالغه‌ای است که شدت حرمت اموال یتیم را تأکید می‌کند (طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۱۳، ص ۹۱).

از این رو، برخی از مفسران فرموده‌اند: نه تنها نباید اموال یتیمان تصرف شود، بلکه باید حریم آن‌ها را کاملاً محترم شمارید (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۱۰۹).^۱

۳. گرانمایی جان و لزوم مراقبت از آن

برای لزوم اجرای قاعده مورد بحث در خصوص بیماری‌های واگیردار، از جمله ویروس کرونا که جان انسان را در معرض خطر قرار می‌دهد، توجه به نکته‌ای ضروری است: در اسلام، جان انسان (چه جان خود فرد و چه جان دیگری) بسیار مهیب و محترم شمرده شده و آسیب رساندن به آن (به جز در مواردی مانند قصاص و موارد مشابه) مجاز نیست. از این رو، جان به عنوان نقطه کانونی و حیاتی تلقی می‌شود که باید حفظ آن از طریق رعایت حریم‌های مشخص صورت گیرد.

قرآن کریم قتل نفس محترمه را همچون قتل کل انسانیت دانسته است. در آیه‌ای آمده است: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا» (مانده: ۳۲) یعنی هر کس انسانی را بدون ارتکاب قتل یا فساد در زمین بکشد، گویی تمام انسان‌ها را به‌طور یکجا کشته

۱. نمونه‌های متعددی از این تعبیرات در آیات و روایات آمده است. همچنین، از دلایل دیگری مانند: جرم‌انگاری قتل و کثیر برخی از گناهان در بخشی از روایات، استفاده از اصطلاحات از عملکرد شارع برای کشف امور مهم و گسترش اوامر و نواهی به محیط پیرامونی، و موارد مشابه، برای اثبات «قاعده حریم حمی» بهره برده شده است (داودی، مجله علمی پژوهشی حقوق اسلامی، شماره ۴۳، زمستان ۹۳، صص ۳۹-۵۸).

است. قرآن در این آیه جامعه انسانی را یک پیکر می‌داند و هر لطمه‌ای به هر عضوی از این پیکر، تأثیر گسترده‌ای در بقیه اعضا خواهد داشت؛ چرا که هر جامعه‌ای از افراد تشکیل شده و فقدان یک فرد، به ناخواسته ضربه‌ای به کل جامعه وارد می‌آورد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۳۵۶)

همچنین، همان‌گونه که قتل عمد یک مسلمان بی‌گناه را مسحق عذاب شدید دانسته و در آیه‌ای فرموده شده است: «وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَبِجْرَآؤُهُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا» (نساء: ۹۳).

ضمناً، خداوند حتی اختیار از بین بردن جان انسان را به خود نمی‌دهد. وی به وضوح خودکشی را حرام کرده و در آیه‌ای فرموده است: «وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ، إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا» (نساء: ۲۹).

برخی از مفسران بر این عقیده‌اند که این نهی مطلق، هم شامل انتحار و هم کشتن دیگران می‌شود؛ زیرا قرآن همه نفوس مؤمنان را یک واحد می‌داند (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۴، ص ۳۲۰).

علاوه بر این، روایات فراوانی نیز در خصوص تحریم قتل نفس نقل شده است که گرانمایگی جان را به شدت مطرح می‌نمایند (حرعاملی، ۱۴۰۳، ج ۲۹، صفحات ۹-۱۷).

ج. جریان قاعده حریم حمی در ویروس کرونا

با توجه به مطالب بیان‌شده، می‌توان قاعده حریم حمی را در بیماری‌های واگیردار -به‌ویژه در مورد ویروس کرونا امروزی- اعتبارمند دانست و لزوم رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی برای حفظ جان را به درستی اثبات نمود.

۱. سیره عقلا

همان‌گونه که بیان شد، سیره عقلا در اموری که خطرناک و ممنوعه هستند، به گونه‌ای تنظیم شده است که با تعریف محیط پیرامونی، از نزدیک شدن شهروندان به نقطه ممنوعه مرکزی (قرقگاه) جلوگیری می‌کند. با توجه به خطرناکی و آسیب‌های ناشی از ویروس کرونا، پیش از واکسینه شدن و دستیابی به درمان قطعی، عقلای عالم توصیه کرده‌اند که یکی از بهترین راه‌های مقابله با این ویروس، استفاده از ماسک، رعایت فاصله‌گذاری اجتماعی و پرهیز از روبروشدن با کسانی است که به آن آلوده‌اند.

بدیهی است که فقیه دینی نیز بر همین مبنا عمل کرده و سیره عقلای جهان را به عنوان مرجعی برای صدور فتوا در این زمینه مورد توجه قرار می‌دهد؛ چرا که معتقدند شارع که خود رئیس عقلاست، با چنین رویکردی مخالفتی ندارد و همان‌گونه که در موارد مشابه خطر خیز، حریم‌هایی

تعیین و رعایت می‌کنند، در این مورد نیز لزوم رعایت پروتکل‌های بهداشتی را ضروری می‌دانند.

در واقع، استدلال به سه بخش تقسیم می‌شود:

اول: ویروس کرونا از ویروس‌های مسری، خطرناک و کشنده است.

دوم: عقلا برای جلوگیری از ابتلا به امور خطرناک، خود را از آن فاصله داده و حریم‌های حفاظتی تعیین می‌کنند.

سوم: بنابراین، برای پیشگیری از ابتلا به این ویروس خطرناک، لازم است حریم‌های اعلام‌شده رعایت شوند.

۲. ادله دوری از بیماری‌های واگیردار خطرناک

علاوه بر سیره عقلا، ادله لفظی نیز در بیماری‌های واگیردار وجود دارد؛ به طوری که معصومان علیهم‌السلام حکم به دوری از فرد مبتلا صادر کرده‌اند. با توجه به تنقیح مناط، می‌توان همان ادله را در بیماران و مبتلایان به ویروس کرونا و در افرادی که احتمال ابتلا به این بیماری وجود دارد به کار برد. این ادله لفظی، علاوه بر جهت داشتن دلیل مستقل، در سلسله ادله حجیت «قاعده حریم حمی» قرار می‌گیرد و بر اساس آن حکم به لزوم فاصله‌گذاری اجتماعی در بیماری‌های واگیردار، از جمله ویروس کرونا، صادر می‌شود. به عبارت دیگر، دوری‌جستن از محیط‌های خطرناک در این بیماری‌ها، همانند لزوم حریم گرفتن در موارد خطرناک است تا از تماس با نقطه کانونی آسیب‌رسان جلوگیری شود.

برخی از این روایات عبارتند از:

الف) از امام کاظم علیه‌السلام نقل شده است که کسی از ایشان پرسید: «اگر در شهری طاعون ظاهر شود و من در آن شهر باشم، آیا لازم است از آن شهر کوچ کنم؟» فرمود: «آری». سپس پرسید: «اگر در قریه‌ای باشم، چه شود؟» فرمود: «آری». پرسید: «اگر در خانه‌ای باشم که طاعون در آن حضور داشته باشد؟» فرمود: «آری؛ از آن نیز کوچ کن».

راوی می‌پرسد: «پس روایتی که از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شنیدیم که فرار از طاعون مانند فرار از میدان جنگ است، چه می‌شود؟» ایشان فرمودند: «این حکم مربوط به مرز دارانی است که در برابر دشمن قرار گرفته‌اند؛ زیرا اگر در آنجا طاعون بیاید، نباید میدان را خالی گذاشته و مرزها را رها کنند تا به دست دشمن بیفتند». پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم این حکم را برای آنان بیان فرموده‌اند (حر عاملی،

۱۴۰۳، ج ۲، ص ۴۳۰)۱.

فقها نیز به این روایت توجه کرده و بر اساس آن فتوایی صادر کرده‌اند که فرار از وبا و طاعون را جایز دانسته^۲ و عدم جواز آن را محدود به مرزدارانی کرده‌اند. به عبارت دیگر، فرار از وبا و طاعون مجاز است، در حالی که به برخی اخبار نیز اشاره می‌شود که «الفرار من الطاعون كالفرار من الجهاد»، به عبارتی مختص کسانی است که در ثغر (مرز)هایی مستقرند تا از آن محافظت کنند (یزدی طباطبایی، ۱۴۱۹، ج ۲، ص ۲۲).

به تعبیر برخی دیگر از فقها، «مقتضای قاعده» مستلزم فرار از وبا است، مگر آنکه حفظ جان از اهمیت برتری برخوردار باشد؛ به عنوان مثال، حفظ سرزمین اسلام به گونه‌ای است که فرار به علت وجود وبا می‌تواند سبب تسهیل غلبه دشمن شود. فرض بر این است که رزمندگان، که برای اسلام آماده فداکاری و جانبازی هستند، حضورشان در مرزها (اعم از به صورت عینی یا کفایی) واجب است؛ ترک مرزها نیز موجب از دست رفتن این وظیفه خواهد شد (اشتهاردی، ۱۴۱۷، ج ۶، ص ۱۱۶).

در واقع، به سبب اهمیت حفظ اسلام و مرزهای اسلامی، باید خطر احتمالی ابتلای به وبا به جان خرید؛ به عبارت دیگر، حفظ مرزهای اسلامی از احتمال ابتلا به وبا مهم‌تر است. البته اگر خطر قطعی مرگ ناشی از ابتلا به وبا وجود داشته و رزمندگان با حضور در مناطقی که وبا زده شده‌اند همچون برگ‌های خزان بر زمین فرو روند، در آن صورت، بر اساس مقتضیات قاعده، لازم

۱. عَنْ أَبِي الْأَحْمَرِ قَالَ: سَأَلَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا أَبَا الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنِ الطَّاعُونِ يَفْعُ فِي بَلَدٍ وَ أَنَا فِيهَا أَتَحَوَّلُ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فِي الْقَرْيَةِ وَ أَنَا فِيهَا أَتَحَوَّلُ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فِي الدَّارِ وَ أَنَا فِيهَا أَتَحَوَّلُ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: وَ إِنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: الْفَرَارُ مِنَ الطَّاعُونِ كَالْفَرَارِ مِنَ الرَّحْفِ؟ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِذَا قَالَ هَذَا فِي قَوْمٍ كَانُوا يَكُونُونَ فِي الثُّغُورِ فِي نَحْوِ الْعُدُوِّ، فَيَفْعُ الطَّاعُونُ فَيَحْلُونَ أَمَا كُنْتُمْ وَ يَفْرُونَ مِنْهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ذَلِكَ فِيهِمْ.

روایتی مشابه این حدیث در صحیح‌ه حلبی از امام صادق علیه السلام نیز نقل شده است (حرعاملی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۴۲۹).

۲. روشن است که مراد از جواز در این فتوا یا در برخی روایات، جواز در مقابل حرمت است، که شامل اباحه و حتی وجوب نیز می‌شود. دلیل این امر آن است که عده‌ای معتقد بودند فرار از بیماری‌های واگیردار، همچون تسلیم نشدن به قضای الهی و خلاف رضای اوست؛ بنابراین، گریختن از منطقه «وبا زده» را جایز نمی‌دانستند (ر.ک: ادامه مقاله).

است منطقه به طور موقت ترک شده و به مناطق سالم پناه ببرند تا در فرصت مناسب و با تجدید قوا، بازپس گیری صورت گیرد.

همین شبهه در روایتی وجود دارد که فرار از مسجدی که وبا در آن شیوع یافته است، ناپسند شمرده شده و برخی فقها این امر را به شرط آن دانسته‌اند که به دلیل فراگیری وبا در همه جا، تفاوتی میان فضای داخل مسجد و خارج از آن باقی نمی‌ماند. آیت‌الله سید عبدالاعلی سبزواری پس از اشاره به این نکته، می‌فرمایند: مستند این سخن، روایت صحیحی از علی بن جعفر از امام کاظم علیه السلام است؛ ایشان درباره فرار از وبا در سرزمینی که وبا زده شده پرسیده‌اند: «آیا فرار از آن سرزمین مجاز است؟ امام علیه السلام فرمودند: «از آنجا می‌گریزد به شرطی که وبا در مسجد واقع نشده باشد؛ اگر وبا به مسجدی که در آن نماز خوانده می‌شود نفوذ کرده باشد، گریختن از آن جایز نیست» (حر عاملی، ۱۴۰۳، ج ۲، ص ۴۳۱۹).

پس از نقل این روایت، ایشان اضافه می‌کنند: «باید آن را به گونه‌ای تفسیر کرد که در مواقعی که وبا همه جا فراگیر است و فرار از آن مکان بی‌فایده به نظر می‌رسد، اگر در مسجد بودید، همانجا بمانید و آن را ترک نکنید» (سبزواری، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۳۸۱).

ب) در روایتی دیگر از امام صادق علیه السلام به نقل از رسول خدا صلی الله علیه و آله نحوه مواجهه با مبتلایان به بیماری جذام بیان شده است. او فرمود: «رسول خدا صلی الله علیه و آله شما را از چند چیز نهی کرده است؛ از جمله آنکه او ناخوش داشت از این که انسان با جذامی‌ها سخن بگوید، مگر آنکه میان آن‌ها به اندازه یک ذراع فاصله باشد. و فرمود: همان‌گونه که از شیر می‌گریزی، از جذامی نیز بگریز (و از او فاصله بگیر)» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۱۴).

نتیجه آنکه دستور به دوری از افراد مبتلا به بیماری‌های واگیردار، فاصله گرفتن از آن‌ها و حتی تعبیر به «فرار از آن‌ها» را می‌توان از ریشه‌های «قاعده مراقبت از حریم حمی» دانست. در واقع، برای حفظ جان - که در نظر شریعت اهمیت بسیار دارد - بایستی حریم سلامتی رعایت شده و حتی از فرد یا سرزمین آلوده گریخت.

۱. عَنِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ أَبِيهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ كَرِهَ لَكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ خَصْلَةً وَنَهَاكُمْ عَنْهَا. وَسَأَى الْحَدِيثُ إِلَى أَنْ قَالَ:

كَرِهَ أَنْ يَكَلِّمَ الرَّجُلَ مَجْدُومًا إِلَّا أَنْ يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَدْرُ ذِرَاعٍ، وَقَالَ: فِرٌّ مِنَ الْمَجْدُومِ فِرَارُكَ مِنَ الْأَسَدِ.

اهمیت جلوگیری از این نوع بیماری‌ها به‌گونه‌ای مطرح شده که بعضی از مردم در مورد اینکه آیا فرار از وبا و طاعون با نظر رضای الهی سازگار است یا خیر تردید دارند. در پاسخ به این شبهه، برخی از علما کتابی را نگاشته‌اند. سید نعمت‌الله جزائری (م ۱۱۱۴ق) کتابی به نام «مسکن الشجون فی حکم الفرار من الوباء و الطاعون» نوشته است. محقق کتاب «کشف الأسرار فی شرح الاستبصار» (تالیف سید نعمت‌الله جزائری) در معرفی آثار مرحوم، به این کتاب اشاره کرده و ابواب آن را اینگونه معرفی می‌کند: فالأول: فی الموت و حقیقتہ، و الثاني: فی مبادي الطاعون، و الثالث: فی حکم الفرار عنه، و الرابع: فی بیان الأجل.

در سبب تألیف این کتاب، سید نعمت‌الله جزائری می‌نویسد: «در سال ۱۱۰۲ قمری در روم وبا و طاعون آمد و مرگ‌های ناگهانی و دسته جمعی فراوان شد. این بیماری از آن کشور به سایر کشورها و شهرها همانند استانبول، شامات، بغداد، مشهد مشرفه، بصره، حویزه نیز سرایت کرد. به سبب این بیماری، علما، صلحا و زاهدان فراوانی از دنیا رفتند و غم و اندوه سراسری همه جا را فرا گرفت؛ تا آنجا که آن سال «عام الحزن» نامیده شد. سایر مردم نیز برای نجات خویش از آن سرزمین‌های بلازده فرار کردند». وی در ادامه می‌افزاید: «چون برخی از مردم عقیده داشتند نباید به سبب این بیماری از این بلاد فرار کرد، چرا که با تسلیم شدن به مشیت الهی ناسازگار است و با قبول مقدرات خداوند - که در آن مرگ و زندگی به عهده اوست - منافات دارد؛ از این رو، آن مرحوم تصمیم گرفت این کتاب را بنویسد و در آن روشن سازد که فرار از چنین حالتی به حکم عقل لازم و گریختن از خطرگاه‌ها به حکم نقل واجب است» (جزائری، ۱۴۰۸، ج ۱، ص ۱۹۹).^۱

۳. مبانی رعایت پروتکل‌های بهداشتی در فقه معاصر

مقام معظم رهبری و برخی از فقهای معاصر در فتاوی خود به احتمال عقلایی ابتلا اشاره کرده و زیان ناشی از عدم رعایت پروتکل‌های بهداشتی را مبنای لزوم رعایت آن قرار داده‌اند. در واقع، احتمال ابتلا نشان از اهمیت حفظ جان و مال دارد؛ به همین دلیل لازم است حریم محافظت از ابتلا رعایت شده و از کانون خطر فاصله گرفته شود. این فتاوا بیانگر آن است که در امور مهم، یقین به وقوع ابتلا ضرورتی ندارد؛ بلکه احتمال عقلایی آن موجب الزام به اجتناب می‌شود.

۱. بار دیگر در سال ۱۱۸۶ق در مشاهده مشرفه عراق طاعون سختی آمد و بر اثر آن، جمعی زیادی از دنیا رفتند. از این رو عالمان معروف از جمله علامه بحرالعلوم و کاشف الغطا از نجف کوچ کردند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۳، ص ۲۸۱).

نمونه‌هایی از این فتاوا عبارتند از:

الف. شرکت در تجمعات با احتمال ابتلا به کرونا

سوال: حکم رفت و آمد خانوادگی و حضور در مراسمی که احتمال ابتلا به کرونا در آنها

وجود دارد، چیست؟

پاسخ مقام معظم رهبری: «از وارد شدن به محلی که احتمال عقلایی ابتلا وجود دارد، اجتناب شود؛ مگر آنکه با رعایت نکات بهداشتی، این احتمال از بین رفته یا غیر قابل توجه گردد» (خبرگزاری رسمی حوزه، دوم شهریور ۱۳۹۹ - لینک).

ب. حضور افراد بدون رعایت توصیه‌های بهداشتی در مراسم عزاداری

آیت‌الله شبیری زنجانی در پاسخ به سؤالی که در خبرگزاری ایرنا منتشر شده است، فرموده‌اند: «اگر احتمال عقلایی مبتلا کردن یا مبتلا شدن به این بیماری وجود داشته باشد، حضور در آن محل جایز نیست؛ حتی اگر احتمال آن قوی نباشد». همچنین، در پاسخ به سؤال «آیا بر هیئات و اقامه‌کنندگان مراسم سوگواری لازم است که پروتکل‌های بهداشتی برگزاری مراسم، طبق اعلام ستاد مبارزه با کرونا، رعایت شود؟»، ایشان پاسخ داده‌اند: «رعایت امور بهداشتی برای دفع خطر لازم است» (خبرگزاری ایرنا، www.irna.ir).

ج) لزوم استفاده از ماسک در مجامع عمومی

برخی از فقها به افزایش ابتلا و پیامدهای سوء ناشی از عدم رعایت پروتکل‌های بهداشتی اشاره کرده و بر همین اساس، لزوم استفاده از ماسک را حکم کرده‌اند.

در پرسشی که از مراجع معظم مطرح گردیده است، چنین بیان شده است:

سلام علیکم و با احترام، >با توجه به تأکید کارشناسان امر بهداشت و علم همه‌گیرشناسی بر اهمیت بسیار زیاد استفاده از ماسک و تأثیر بسزای آن در جلوگیری از انتشار ویروس از افراد مبتلا به افراد سالم، به همراه افزایش خطر ابتلا و وقوع موارد حتمی مرگ و میر در صورت عدم استفاده از ماسک و لزوم التزام اکثریت قاطع مردم به استفاده از آن به عنوان ابزاری پیشگیرانه، استدعا داریم از نظر آن مرجع عالیقدر در خصوص لزوم استفاده از ماسک با توجه به تأثیر غیرقابل انکارش اعلام فرمایید.

پاسخ آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی: «به طور کلی، ارتکاب عملی که موجب افزایش خطر ابتلا به مرض مذکور و در نتیجه تلف شدن و جان باختن نفوس محترمه و عزیز گردد، جایز نیست. سزاوار است ملت سرافراز در موقعیت کنونی، اصول بهداشتی و پیشگیری از گسترش بیماری را رعایت کند تا هرچه زودتر این بلیه خانمان‌سوز از جامعه بشریت مرتفع گردد» (خبرگزاری رسمی حوزه، دوم شهریور ۱۳۹۹، www.hawzahnews.com).

پاسخ آیت‌الله العظمی نوری همدانی: «در صورتی که کارشناسان، متخصصان و ستاد مبارزه با کرونا استفاده نکردن از ماسک را موجب افزایش بیماری و ایجاد ضرر برای فرد و دیگران دانند و همچنین به جهت احتمال مرگ ناگزیر این بیماری اعلام کنند، عمل به دستورات بهداشتی از جمله استفاده از ماسک واجب است» (fa.shafaqna.com).

در واقع، این فتاوا بیانگر آن است که از منظر «مراقبت از حریم حمی»؛ حفظ جان و مال، الزام‌آور است تا از کانون خطر فاصله گرفته شود و با التزام به دستورالعمل‌های بهداشتی، از ابتلا جلوگیری گردد.

نتیجه‌گیری

بر اساس قاعده «حریم حمی»، لزوم فاصله‌گذاری اجتماعی در برابر بیماری‌های مسری و خطرناکی مانند ویروس کرونا و همچنین رعایت پروتکل‌های بهداشتی ضروری است. چرا که از یک سو، حفظ جان و نفس در اسلام و قرآن کریم اهمیت ویژه‌ای دارد و از سوی دیگر، قدرت سرایت و خسارات ناشی از ابتلا به این ویروس بسیار زیاد است.

همچنین، ادله ارائه‌شده در باره بیماری‌های خطرناکی چون وبا و طاعون، به همراه نظرات فقها و با استفاده از نتایج منطق قطعی (تنقیح مناط)، امکان تعمیم این ادله به بیماری ویروس کرونا را فراهم می‌سازد. سیره عقلا نیز در جلوگیری از ضرر محتمل و پیشگیری از ابتلا به آسیب‌های احتمالی ناشی از عدم رعایت پروتکل‌ها، به ویژه در شرایطی که زیان وارد شده سنگین باشد، مشهود است.

افزون بر این، ادله لفظی برگرفته از روایات در خصوص لزوم فاصله گرفتن از بیمارانی که به بیماری‌های مسری مبتلا هستند و جواز (و حتی ضرورت) کوچ از سرزمینی که این گونه بیماری‌ها در آن شیوع پیدا کرده‌اند، خود دلیل دیگری بر اهمیت فاصله‌گذاری و رعایت قوانین بهداشتی است. این ادله لفظی، علاوه بر استقلال استدلالی خود، می‌تواند نمود روشنی از اعمال این قاعده

در موارد خطر خیز ارائه دهد.

تمامی موارد فوق را می‌توان به‌طور جامع تحت عنوان «قاعده حریم حمی» گردآورد و در موارد متعددی که موضوع مشابه در جریان باشد، حکم آن را اعمال نمود.

۶۲

قرآن پژوهی

سعید داودی لیمونی

فهرست منابع

❖ قرآن کریم.

۱. ابن اثیر جزری، مبارک بن حسن، *النهایه فی غریب الحدیث و الآثار*، قم: موسسه اسماعیلیان، بی تا.
۲. ابن عاشور، محمد بن طاهر، *التحریر و التئویر*، بیروت، بی تا، ۱۴۲۰ق.
۳. ابن فارس، ابوالحسین احمد بن فارس، *معجم مقائیس اللغة*، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۰۴ق.
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، بیروت: دار صادر، ۱۴۱۴ق.
۵. اشتهاودی، علی پناه، *مدارک العروة*، تهران: دار الاسوه، ۱۴۱۷ق.
۶. بیضاوی، عبدالله بن عمر، *أنوار التنزیل و أسرار التأویل*، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۸ق.
۷. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، *فرهنگ نامه اصول فقه*، قم: بوستان کتاب، ۱۳۹۷ش.
۸. جزائری، سید نعمت الله، *کشف الأسرار فی شرح الإستبصار*، محقق: سید طیب موسوی جزائری، قم: موسسه دارالکتاب، جزائری، ۱۴۰۸ق.
۹. جوهری، اسماعیل بن حماد، *الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیة*، تحقیق: احمد عبدالغفور عطار، بیروت: دار العلم للملایین، ۱۴۰۷ق.
۱۰. داودی، سعید، «حریم حمی»، *فصلنامه علمی-پژوهشی حقوق اسلامی*، شماره ۴۳، زمستان ۱۳۹۳ش.
۱۱. سبزواری، عبدالعلی، *مذهب الاحکام*، ۱۴۱۳، قم: المنار، ۱۴۱۳ق.
۱۲. سید رضی، محمد بن حسین. *نهج البلاغه*، تحقیق: صبحی صالح، قم: نشر هجرت، ۱۴۱۴ق.
۱۳. صاحب بن عباد، اسماعیل بن عباد، *المحیط فی اللغة*، مصحح: محمد حسن آل یاسین، بیروت: عالم الکتاب، ۱۴۱۴ق.
۱۴. صادقی تهرانی، محمد، *الفرقان فی تفسیر القرآن*، قم: فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۵ش.
۱۵. صدوق، محمد بن علی، *من لا یحضره الفقیة*، تحقیق: علی اکبر غفاری، قم: نشر اسلامی، ۱۴۰۴ق.
۱۶. طباطبایی، سید محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، قم: نشر اسلامی، ۱۴۱۷ق.

۱۷. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرين، تحقیق: سید احمد حسینی، تهران: المکتبه المرتضویه، ۱۳۷۵ش.
۱۸. طوسی، محمد بن حسن، الامالی، قم: دار الثقافة، ۱۴۱۴ق.
۱۹. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، تحقیق: مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم: موسسه دار الهجرة، ۱۴۱۰ق.
۲۰. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، تحقیق: محمد باقر بهبودی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۲۱. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، تهران: مرکز کتاب لترجمه و النشر، ۱۴۰۲ق.
۲۲. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴ش.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر، پیام امام امیرالمومنین علیه السلام، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶ش.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر، القواعد الفقهیة، قم: منشورات دارالعلم، ۱۳۸۲ق.
۲۵. وجدانی فخر، قدرت الله، الجواهر الفخریه فی شرح الروضة البهیة، قم: انتشارات سماء، ۱۴۲۶ق.
۲۶. یزدی طباطبایی، سید محمدکاظم، العروة الوثقی (المحشی)، مصحح: احمد محسنی سبزواری، قم: انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۱۹ق.

پایگاه‌های اینترنتی

1. www.hawzahnews.com.
2. www.irna.ir.
3. fa.shafaqna.com.
4. www.unicef.org.
5. www.asriran.com.
6. darmankade.com.